วิเคราะห์มุมมองจากจารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร รวมทั้งประวัติศาสตร์และพงศาวดารที่เกี่ยวข้องในเรื่อง “ศึกละแวก”

An Analysis of The Viewpoints from the Modern Inscriptions at Angkor Wat Including the Related Histories and Historical Annals in the Topic “Lawaek War”

จุฑารัตน์ เกตุปาน[1*]

Chutharat Ketpan[2*]

(Received: 29 April 2021; Revised: 24 October 2024; Accepted: 5 November 2024)

บทคัดย่อ

“ศึกละแวก” เป็นศึกที่ยิ่งใหญ่ศึกหนึ่งของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เมื่อประวัติศาสตร์ไทยและหนังสือประวัติศาสตร์กัมพูชามีมุมมองที่ขัดแย้งกัน ดังนั้นผู้วิจัยจึงใช้มุมมองจากศิลาจารึก IMA.2 และศิลาจารึก IMA.3 ที่ร่วมสมัยกับ “ศึกละแวก” มาเปรียบเทียบกับพระราชพงษาวดาร กรุงกัมพูชาเพื่อหามุมมองที่ต่อเนื่องและสอดคล้องกัน ผลการวิจัยปรากฏว่า “พระบรมราชา” คือ พระราชโอรสของ “พระสัตถา” ต่อมา”พระบรมราชา” ได้ขึ้นครองราชย์และประทับอยู่ ณ เมืองเสร๊ยสนทอร์ พระองค์สิ้นพระชนม์ เมื่อพระชนมายุได้ 21 พรรษาซึ่งก็สอดคล้องกับศิลาจารึก IMA.3 ที่กล่าวว่า “พระบรมราชา” ประสูติเมื่อปี พ.ศ. 2122 ดังนั้นข้อผิดพลาดในหนังสือประวัติศาสตร์กัมพูชาจึงเกิดขึ้นจากความเข้าใจผิดโดยคิดว่า “พระองค์” คือ พระสัตถา ในการทำวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยยังทราบเรื่องการเดินทัพทางทะเลซึ่งนับว่าเป็นหลักฐานสำคัญในประวัติศาสตร์การสงครามของไทยในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

คำสำคัญ: ศิลาจารึกร่วมสมัยกับ “ศึกละแวก”, ราชพงษาวดาร กรุงกัมพูชา, ประวัติศาสตร์ไทย

Abstract

“Lawaek War” was one of the large wars of King Naresuan the Great. Since there was a conflict of viewpoints between Thai history and Cambodian history, the researcher compared the viewpoints between IMA.2 and IMA.3 which were contemporary with “Lawaek War” and Cambodian annal to find the serial and agreeable viewpoints. It was found that “Prah Boromraajaa” was the son of “Prah Satthaa”. After that, “Prah Boromraajaa” reigned at Sreisanthor and died at the age of 21. This is consistent with IMA.3 inscription which said that “Prah Boromraajaa” was born in 2122 B.E. Thus, the mistake of the Cambodian History occurred with the misunderstanding by thinking that “Prah Aṅg” was “Prah Satthaa”.

[1*] รองศาสตราจารย์ (พิเศษ) ภาควิชาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

[2*] Associate Professor., Department of Education, Faculty of Education, Naresuan University

* Corresponding author, E-mail: jutaratkat.004@gmail.com

In this research, the researcher found that there was the navy of King Naresuan the Great. It was the important evidence in the Thai army history.

Keywords: IMA.2 and IMA.3, Cambodian annal, Thai History

บทนำ

"ศึกละแวก" เป็นศึกครั้งยิ่งใหญ่ศึกหนึ่งในประวัติศาสตร์การรบของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช การเผด็จศึกในศึกละแวกครั้งนี้มีความสำคัญมาก เพราะทำให้ประเทศกัมพูชามีความเกรงกลัวไม่กล้าที่จะมารุกรานประเทศไทยอีก และด้วยพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในศึกละแวกครั้งนี้จึงทำให้ประชาชนชาวไทยได้อยู่ร่มเย็นเป็นสุขปราศจากภัยสงคราม ไม่ต้องถูกกวาดต้อนไปเป็นเชลยทำให้เสื่อมเสียซึ่งอิสรภาพ ยุทธวิธีในศึกละแวกครั้งนี้ยังแสดงถึงพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในการรบทั้งทางบกและทางทะเลในการตีโอบล้อมค่ายละแวกเพื่อป้องกันไม่ให้ทัพจากเมืองต่าง ๆ ของกัมพูชามาช่วยตีตลบหลังได้ สำหรับการรบทางทะเลในศึกละแวกสามารถเป็นหลักฐานยืนยันได้ว่ากองทัพไทยในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมีแสนยานุภาพในการรบทางทะเลแล้ว ด้วยความสำคัญของศึกละแวกครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงคิดที่จะวิเคราะห์มุมมองสถานการณ์ต่าง ๆ ใน "ศึกละแวก" เพื่อให้อนุชนคนรุ่นหลังได้เข้าใจในระบอบพระมหากษัตริย์ไทยและมีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย

เรื่องราวต่าง ๆ ที่บันทึกไว้ในประวัติศาสตร์เป็นเรื่องที่ต่างคนต่างบันทึกกันตามมุมมองของตนและไม่มีผู้ใดในปัจจุบันจะสามารถวิเคราะห์ข้อเท็จจริงได้อย่างแน่นอน ในปี พ.ศ. 2546 ได้มีการตีพิมพ์หนังสือประวัติศาสตร์เรื่อง "ประวัติศาสตร์กัมพูชา" (A History of Cambodian) โดยเดวิด แชนด์เลอร์ (David Chandler) ได้นำเสนอมุมมองแนวใหม่เกี่ยวกับศึกละแวกในเรื่องที่พระเจ้าละแวกหรือพระสัตถาได้เสด็จหนีไปทางเหนือเข้าสู่ลาวใต้ ดังข้อความว่า *"พระองค์และพระราชโอรสผู้ทรงพระเยาว์ก็ได้เสด็จหนีไปทางเหนือเข้าสู่ลาวทางใต้ ในขณะที่พระราชโอรสอีกพระองค์หนึ่งได้รับมอบหมายให้ทำการดูแลป้องกันเมืองละแวก ซึ่งในที่สุดก็ถูกตีแตกใน ค.ศ. 1594"* (Chandler, 2003, p. 126)

จากหลักฐานสเปนชุด The Philippine Islands, 1493-1898 ซึ่งล้วนเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ชั้นหนึ่งเป็นส่วนใหญ่ ได้กล่าวถึงบาทหลวงเดียโก อดัวร์เต (Diego Aduarte) ชาวสเปนผู้รู้เห็นเหตุการณ์ได้ระบุชัดแจ้งว่า *"พระบรมราชา ... มิได้ประทับอยู่ในประเทศ และราชบัลลังก์ของพระองค์ในอาณาจักรถูกพระยามหานครชั้นสูงผู้หนึ่งชิงไปแล้ว ... พระเจ้ากรุงกัมพูชา...ได้เสด็จถอยหนีขึ้นไปตามน้ำ (แม่น้ำโขง) สู่อาณาจักร... ของชนชาวลาว และต่อมามี "นายทัพกัมพูชา" ผู้หนึ่งได้ขับไล่กองทหารไทยออกไปแล้วตั้งตนเป็นใหญ่ขึ้นครองราชย์"* และบาทหลวง เอร์นันโด เดโลส รีโอส โกโรเนล (Hernando de los Rios Coronel) กล่าวว่า ผู้ครองราชย์ในกัมพูชา ใน ค.ศ. 1596 คือ นักพระราม พระบัณฑูร (Nancaparan Prabuntul) ส่วน "กษัตริย์ที่ชอบธรรมโดยนิตินัยแห่งกัมพูชา" นั้นประทับ ณ ราชอาณาจักรลาว (Puckadhikom et al.,

2001, pp. 48-49) ประกอบกับหลักฐานในสมัยหลังพระนครที่ปรากฏในหนังสือ “จารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร ค.ศ. 1566-ค.ศ. 1747” ของ อุไรศรี วรศะริน (Worasarin, 1999) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับตัวจารึกและการปริวรรตจากจารึกในสมัยหลังพระนครไว้ทั้งหมดแล้วนั้น ทำให้ผู้วิจัยได้ต้นฉบับจารึกฉบับสมบูรณ์ของจารึก IMA.2 และ จารึก IMA.3 ซึ่งนับว่าเป็นคุณูปการของ อุไรศรี วรศะริน ที่มีต่อนักวิชาทั้งหลายเป็นอย่างสูง โดยเฉพาะจารึก IMA.3 ของชัยเชษฐาที่ 1 (พ.ศ. 2118-พ.ศ. 2136) และหนังสือ “ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา” ที่แปลโดยพันตรีหลวงเรืองเดชอนันต์ (Ruangdet-anan, 2020) ได้มีการกล่าวถึง “พระบรมราชา” ดังนั้นผู้วิจัยจึงใช้หลักฐานทางประเทศกัมพูชา คือ จารึก IMA.2 จารึก IMA.3 และหนังสือราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา ประกอบกับพระราชพงศาวดารของไทยรวมทั้งหลักฐานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับศึกละแวก เพื่อชี้ให้เห็นข้อเท็จจริงในจุดจบของศึกละแวกได้ชัดเจนยิ่งขึ้น รวมทั้งยุทธวิธีและแสนยานุภาพของกองทัพไทยในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. วิเคราะห์มุมมองจากจารึกนครวัดสมัยหลังพระนครที่เกี่ยวข้องกับศึกละแวก (IMA.2, IMA.3) รวมทั้งศึกษาจารึกในด้านคำอ่านจารึกและการแปลเพื่อสะดวกในการค้นคว้าและเป็นหลักฐานต่อไปในภายหน้า พร้อมทั้งการค้นหาหลักฐานเชิงประจักษ์ (จารึก IMA.2, จารึก IMA.3) ที่ระเบียงพระพัน ปราสาทนครวัด ประเทศกัมพูชา เพื่อวิเคราะห์ความเป็นมาของพระสัตถา (พระเจ้าละแวก) และมุมมองที่พระองค์มีต่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

2. วิเคราะห์มุมมองมูลเหตุแห่งสงครามและเส้นทางการเดินทัพของกองทัพไทยในการโจมตีเมืองละแวกจากพงศาวดารไทย หนังสือราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา และจารึกโรมโลก

3. วิเคราะห์มุมมองจากจารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร (IMA.2, IMA.3) ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา รวมทั้งจารึกและเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับศึกละแวก เพื่อวิเคราะห์มุมมองในด้านต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการค้นคว้าหาข้อเท็จจริงในจุดจบของศึกละแวกให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

สมมุติฐาน

จากการวิเคราะห์มุมมองในจารึกสมัยหลังพระนคร (IMA.2, IMA.3) และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับศึกละแวก หนังสือ “ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา” หนังสือ “ประวัติศาสตร์กัมพูชา” และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) รวมทั้งกรอบแนวคิด ทำให้ผู้วิจัยกำหนดสมมุติฐานได้ดังนี้คือ **“พระสัตถามิได้เสด็จหนีไป”**

กรอบแนวคิด

พระมหากษัตริย์ทรงกอปรด้วย “ขัตติยมานะ” พระองค์ทรงมีหน้าที่ในการปกป้องบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุข ในยามมีภัยสงครามก็ไม่น่าจะเป็นไปได้ที่พระองค์จะทรงละทิ้งบ้านเมือง ข้าทหาร และประชาชนของพระองค์ไปได้

ระเบียบวิธีวิจัย

1. ใช้วิธีเปรียบเทียบข้อมูลเพื่อค้นหามุมมองที่สอดคล้องกันหรือขัดแย้งกัน และวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

2. ข้อมูลในการวิเคราะห์ แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ข้อมูลหลัก และ ข้อมูลรอง

2.1 **ข้อมูลหลัก** คือ ข้อมูลที่เป็นหลักฐานสำคัญของประเทศกัมพูชา

2.1.1 **จารึก IMA.2** และ**จารึก IMA.3** ที่ระเบียงพระพัน ปราสาทนครวัด ประเทศกัมพูชา เรื่องราวของจารึก IMA.2 และจารึก IMA.3 จากหนังสือ “นครวัดสมัยหลังพระนคร ค.ศ. 1566-ค.ศ. 1747” ปรากฏในบทนำซึ่งได้เขียนไว้ว่า ณ ปราสาทนครวัดแห่งนี้มีอักษรจารึกอยู่ 2 ชุด คือ ชุดที่หนึ่ง เป็นจารึกร่วมสมัยกับตัวปราสาทนครวัด และชุดที่สอง เป็นจารึกที่อายุรุ่นหลังการสร้างปราสาทนครวัด จารึกอยู่ที่ระเบียงที่เรียกว่า ปากาณ และที่พระพัน จารึกชุดที่สองซึ่งไม่ได้จารึกขึ้นพร้อมกับการสร้างตัวปราสาทมีจำนวนที่ตีพิมพ์ 40 หลัก อายุตั้งแต่ ม.ศ. 1488 (ค.ศ. 1566; พ.ศ. 2109) ไปจนถึง ม.ศ. 1669 (ค.ศ. 1747; พ.ศ. 2290) ระยะนี้เป็นระยะเวลาที่เราเรียกว่า “สมัยหลังพระนคร หรือ สมัยกลาง” จารึกชุดที่สองซึ่งต่อไปนี้จะเรียกว่า “จารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร” ยังไม่เคยมีผู้ใดได้ศึกษาและตีพิมพ์เผยแพร่แก่สาธารณชนในประเทศไทยมาก่อน อุไรศรี วรศะรินจึงเห็นว่าจารึกชุดนี้มีความสำคัญมาก เนื่องจากในสมัยระหว่างพุทธศตวรรษที่ 22-23 เอกสารที่จะนำมาเป็นข้อมูลในการศึกษาศาสตร์ต่าง ๆ ค่อนข้างจะหายาก กล่าวคือนอกเหนือจากศิลาจารึกนครวัดสมัยหลังพระนครจำนวน 40 หลักนี้แล้ว เอกสารอื่น ๆ จะเป็นพวกตำนานหรือพงศาวดารซึ่งล้วนแต่เป็นเอกสารเก่าที่น่าจะเล่าหรือเขียนต่อ ๆ กันมาไม่มีศักราชที่แน่นอน แต่จารึกนครวัดสมัยหลังพระนครนี้มีศักราชบ่งไว้ชัดเจนจึงน่าจะเป็นประโยชน์ต่อนักศึกษาและนักค้นคว้าบ้างพอสมควร (Worasarin, 1999, pp. 1-3)

2.1.2 **หนังสือ “ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา”** หนังสือเล่มนี้ ยอร์ช เซเดส์ นักวิชาการชาวฝรั่งเศส ด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้นำต้นฉบับภาษาเขมรมาจากประเทศกัมพูชามามอบให้หอพระสมุดวชิรญาณเมื่อปี พ.ศ. 2459 กรรมการหอพระสมุดฯ จึงได้มอบให้พันตรีหลวงเรืองเดชอนันต์ (ทองดี ธนรัชต์) แปลเป็นภาษาไทยเนื่องจากท่านเป็นผู้มีความรู้แตกฉานทั้งภาษาไทยและภาษาเขมรเป็นอย่างดี เนื้อเรื่องในหนังสือ “ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา” แบ่งออกเป็น 3 ตอน โดยผู้วิจัยจะใช้เฉพาะเนื้อความในตอนที่ 2 เป็นข้อมูลหลัก ซึ่งเป็นพงศาวดารเขมรฉบับเดิมที่แต่งเมื่อครั้งนักองค์ด้วง

เป็นสมเด็จพระหริรักษ์รามาธิบดี พระเจ้ากรุงกัมพูชา เนื้อเรื่องเริ่มตั้งแต่ปีจอ จุลศักราช 708 พ.ศ. 1889 ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมนิพันธบท มาจนถึงปีขาล จุลศักราช 1180 พ.ศ. 2361 ครั้งนักองค์จันทร์เป็นสมเด็จพระอุไทยราชาครองกรุงกัมพูชา (Ruangdet-anan, 2020, preface)

2.2 **ข้อมูลรอง** คือ ข้อมูลฝ่ายประเทศกัมพูชาที่เขียนโดยชาวตะวันตก ข้อมูลฝ่ายประเทศไทย และจารึกเชลยศักดิ์ (จารึกที่อยู่นอกทำเนียบนอกทะเบียน) ที่พบในประเทศกัมพูชา

2.2.1 **หนังสือ "ประวัติศาสตร์กัมพูชา"** ของเดวิด แชนด์เลอร์ ที่เขียนเรื่องศึกละแวกแต่มีมุมมองที่ไม่สอดคล้อง ซึ่งจุดประเด็นให้ผู้วิจัยทำงานวิจัยเรื่องนี้และใช้เป็นข้อมูลรองเพื่อรอการวิเคราะห์ต่อไป โดยมีความว่า

> *พระองค์แลพระราชโอรสผู้ทรงพระเยาว์ก็ได้เสด็จหนีไปทางเหนือ เข้าสู่ลาวทางใต้ ในขณะที่พระราชโอรสอีกพระองค์หนึ่งได้รับมอบหมายให้ทำการดูแลป้องกันเมืองละแวก ซึ่งในที่สุดก็ถูกตีแตกใน ค.ศ. 1594*
>
> (Chandler, 2003, p. 126)

2.2.2 **เอกสารหลักฐานสเปน ชุด The Philippine Islands, 1493-1898** จากหนังสือ **"พระนเรศวรตีเมืองละแวก แต่ไม่ได้ 'ฆ่า' พระยาละแวก"** ได้เขียนไว้ว่า

> *เอกสารหลักฐานตามที่ได้เสนอมานั้น ล้วนเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ชั้นหนึ่งเป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือหลักฐานประวัติศาสตร์ร่วมสมัย ได้แก่บันทึกของผู้ที่รู้เห็นเหตุการณ์และผู้มีบทบาทสำคัญในเหตุการณ์ เอกสารราชการประเภทพระราชสาส์นจดหมายและรายงาน นอกจากนี้หลักฐานที่ใช้อ้างอิงในหนังสือประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะหนังสือ Sucesos de las Islas Filipinas ผู้แต่งคือ ดร.อันโตนิโอ เด มอร์กา เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ นักการทหารและนักการเมือง โดยตำแหน่งหน้าที่แล้ว เขาย่อมได้รับข้อมูลทุกประเภท สามารถ "เข้าถึง" เอกสารราชการลับได้ หนังสือของเขาได้ใช้เอกสารเหล่านั้นเป็นข้อมูลอ้างอิงและได้คัดลอกทั้งฉบับเป็นส่วนใหญ่ไว้ในหนังสือของเขาด้วย หนังสือของเขาจึงมีลักษณะเป็นหนังสือข้อมูล (Source book) ด้วย*
>
> (Puckadhikom et al., 2001, p. 53)

2.2.3 **พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)** เป็นพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับความพิสดาร พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) มีบานแพนกระบุไว้อย่างชัดเจนว่าชำระขึ้นใน จ.ศ. 1157 ตรงกับ พ.ศ. 2338 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) จึงเป็นพระราช

พงศาวดารที่มีความสำคัญ เนื่องจากพระราชพงศาวดารฉบับนี้น่าจะเป็นต้นแบบของการชำระพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับความพิสดารสำนวนอื่น ๆ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากเป็นพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับแรกซึ่งชำระได้เนื้อหาครบถ้วนสมบูรณ์ (Phakdeekham, 2019, pp. 4-6)

2.2.4 **พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์** เป็นพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับความย่อ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับนี้ หลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (แพ ตาละลักษมณ์) ซึ่งในภายหลังมีตำแหน่งเป็นพระยาปริยัติธรรมธาดาได้พบต้นฉบับจากราษฎรคนหนึ่งในจังหวัดเพชรบุรี ต้นฉบับเป็นสมุดไทยดำเขียนด้วยเส้นรง หลวงประเสริฐอักษรนิติ์จึงได้ขอมาให้หอพระสมุดวชิรญาณ กรรมการหอพระสมุดเห็นเป็นหนังสือพระราชพงศาวดารแปลกจากฉบับอื่น ๆ ที่มีมาแล้ว จึงให้เรียกชื่อว่า “พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ” เพื่อเป็นเกียรติยศแก่ผู้พบและนำมาให้หอพระสมุด พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์เป็นพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่ได้รับการยอมรับว่ามีศักราชค่อนข้างแม่นยำกว่าพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับอื่น ๆ (Phakdeekham, 2019, pp. 15-17)

2.2.5 เอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ “ศึกละแวก” คือ จารึกวัดโรมโลก และ จารึกพระสัฏฐา เชิงภูเขาราชทรัพย์ ดังนี้

1) **จารึกวัดโรมโลก** จากหนังสือ “**เขมรรบไทย**” ได้กล่าวว่า จารึกโรมโลก พบที่วัดอันโลก หรือโรมโลก จังหวัดตาแก้ว ประเทศกัมพูชา มีข้อความกล่าวถึงสมเด็จพระนเรศวรยกทัพไปตีเมืองละแวก ความว่า

> *“... กาลเมื่อสร้างพระอารามนั้น กุนนักษัตร ปีศักราช 949 คราวศึกพระนเรศ (ขสฺสคับ) มารบละแวกแตกกันครานั้น...”*
>
> (Phakdeekham, 2011)

ด้วยเหตุที่สงครามตีเมืองละแวกครั้งที่ 1 ปรากฏหลักฐานชั้นต้นคือ ศิลาจารึกวัดโรมโลกที่ยืนยันว่าเกิดขึ้นจริง ในปี พ.ศ. 2130 นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ที่กล่าวว่าสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าเสด็จยกกองทัพไปตีเมืองละแวกครั้งที่ 1 ในปี พ.ศ. 2129 และพระราชพงศาวดารกัมพูชาที่กล่าวว่าพระเจ้ากรุงศรีอยุธยายกทัพมาโจมตีในปี พ.ศ. 2124 ประกอบกับตำนานเรื่องสมเด็จพระนเรศวรมหาราชตีเมืองละแวกในความทรงจำของชาวกัมพูชาที่กล่าวถึงสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมาตีเมืองละแวก 2 ครั้งน่าจะแสดงให้เห็นชัดว่า **สมเด็จพระนเรศวรมหาราชจะทรงยกทัพไปตีเมืองละแวกครั้งแรกในปี พ.ศ. 2129** (แต่ยังอยู่ในรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช) (Phakdeekham, 2011, pp. 198-200)

2) **จารึกพระสัฏฐา** พบที่เชิงภูเขาพระราชทรัพย์ เขตอำเภอพญาลือ จังหวัดกันดาลประเทศกัมพูชา

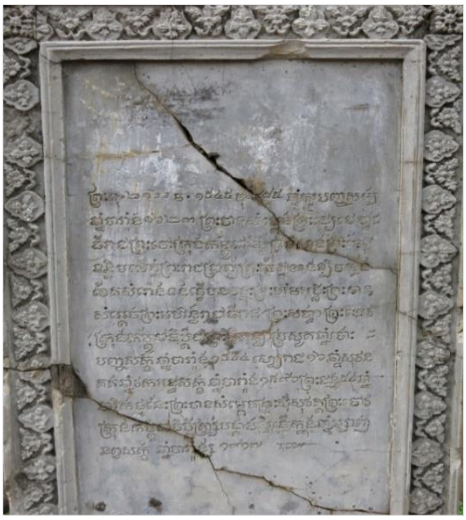

ภาพที่ 1 จารึกพระสัฏฐา ที่เชิงเขาพระราชทรัพย์ จังหวัดกันดาล ประเทศกัมพูชา

ภาพที่ 2 พระเจดีย์พระสัฏฐาพร้อมจารึก

การอ่านจารึกที่ภูเขาราชทรัพย์ โดย ผู้วิจัย

บรรทัดที่ 1 พฺระพุ . 2166 ม. 1545 จุ. 985 ฉฺนำกูร บญฺจสกฺย

บรรทัดที่ 2 ฉฺนำบารำง์ (ประเทศฝรั่ง) 1623 พฺรบาทสมฺเดจ์พฺรไชฺยเชฏฐาะ

บรรทัดที่ 3 ธีราชพฺระเจากฺรุงกมฺพูชาธิบฺดีทฺรงสางพระเจตฺตี

บรรทัดที่ 4 ทนฺทิม (อย่างใกล้, ใกล้) เลีภฺนำพฺรราชทฺราพฺย์พฺรเจตฺตีขาง์ฬิจ (ทิศตะวันตก)กฺนง์

บรรทัดที่ 5 แขตส์โรงทง์เธฺวีบุนบนฺจุะพฺรบรำมอฏฺฐิพฺรบาท

บรรทัดที่ 6 สมเดจ์พฺรมหินฺธราชาธีราช **พฺระสฏฺฐา** พฺรเทว

บรรทัดที่ 7 กฺรุง์กัมฺพูชาธิบดีชาพฺระบิตุฬา ปฺรสูตฉฺนำเถาะ ะ

บรรทัดที่ 8 บญฺจสกฺข์ ฉฺนำบารำง์(ประเทศฝรั่ง) 1544 โสฺวยราช 16 ฉฺนำสุวน

บรรทัดที่ 9 คต์ฉฺนำวก (วอก) อฏฺฐสกฺข์ ฉฺนำบารำง์ 1596 พฺรชนฺม 54 ฉฺนำ

บรรทัดที่ 10 จาริกฺถฺมอเนะพฺรบาทสมฺเดจพฺรสีสุวตฺติพฺรเจาว

บรรทัดที่ 11 กฺรุงกัมฺพูชาธิบฺดีตฺรัสบงฺคาบ์เอยเธฺวีกฺนุงฉฺนำมฺสาญ

บรรทัดที่ 12 นพฺพสกฺข ฉฺนำบารำง์ส 1917 ๗:๔๙

การแปลจารึกที่ภูเขาราชทรัพย์ โดย ผู้วิจัย

(1-6) พระพุ. (คำย่อจากพระพุทธศักราช 2166) ม. (คำย่อจากมหาศักราช 1545) จุ. (คำย่อจากจุลศักราช 985) ปีกุน เบญจศก ปีฝรั่ง คือ ค.ศ. 1623 พระบาทสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชพระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดีทรงสร้างพระเจดีย์ใกล้ ๆ บนเขาพระราชทรัพย์ พระเจดีย์ (ตั้งอยู่) ทางทิศตะวันตกในเขตสำโรงทำบุญบรรจุพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระมหินธราชาธิราชพระสัฏฐาพระเทวะ

(7-12) กรุงกัมพุชาธิบดีพระปิตุลา ประสูติปีเถาะ เบญจศก ปีฝรั่ง คือ ค.ศ. 1544 เสวยราชย์ 16 ปี สวรรคต ปีวอก อัฐศก ปีฝรั่ง คือ ค.ศ. 1596 พระชนม์ 54 ปี จารึกหินนี้พระบาทสมเด็จพระศรีสุวัตติ์พระเจ้ากรุงกัมพูชาตรัสบัญชาเอย ทำในปีมะเส็งนพศก ปีฝรั่ง คือ ค.ศ. 1917

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. **จารึกสมัยหลังพระนคร**	หมายถึง จารึก IMA . 2, IMA.3 ที่ระเบียงพระพัน นครวัด ประเทศกัมพูชา รวมทั้งจารึกร่วมสมัยอื่น ๆ ที่สนับสนุนเรื่อง “ศึกละแวก”
2. **มุมมอง**	หมายถึง ความคิดเห็น, ทัศนคติ, ข้อสังเกต, แง่คิด
3. **พระยาละแวก**	หมายถึง กษัตริย์กัมพูชา ณ เมืองละแวก ภายใต้การปกครองของกรุงศรีอยุธยา
4. **พระเจ้าละแวก**	หมายถึง กษัตริย์กัมพูชา ณ เมืองละแวก ที่ตั้งตนเป็นใหญ่ไม่ขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยา

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อ ด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ ดังนี้คือ

1. ผู้วิจัยจะใช้ข้อมูลหลักกับข้อมูลหลักในการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 โดยดูจากมุมมองในจารึก IMA.2 และจารึก IMA.3 ที่ปรากฏในคำแปลของอุไรศรี วรศะริน จากหนังสือ “จารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร ค.ศ. 1566-ค.ศ. 1747” กับหนังสือ “ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา” ที่แปลโดยพันตรีหลวงเรืองเดชอนันต์ อันเป็นหลักฐานสำคัญทางฝ่ายประเทศกัมพูชา

มุมมองจากจารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร (IMA.2) จากหนังสือ “จารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร ค.ศ. 1566-ค.ศ. 1747” ความว่า

IMA.2

ม.ศ. 1499 ค.ศ. 1577 พ.ศ. 2120

(1-3) ...ข้าเจ้า <u>สมเด็จพระราช มารดามหากัลยาณวัตตีศรีสุชาดา อุดมชาติกษัตริย์</u> ... <u>ลุปี 1499 มหาศักราช (พ.ศ. 2120) ฉลู นักษัตร</u>... ข้าเจ้าได้เห็นสมเด็จพระราชบุตร

ทรงมีศรัทธาปฏิสังขรณ์พระพิษณุโลก แห่งกัมพูชาโบราณนี้ให้บริบูรณ์ดังเดิม ดุจโบราณ ข้าเจ้ายินดีอนุโมทนาด้วยสมเด็จพระราชบุตรเป็นล้นพ้น ...

(Worasarin, 1999, p. 147)

เมื่อนำมุมมองจากจารึก IMA.2 มาเปรียบเทียบกับมุมมองที่สอดคล้องกันในหนังสือราชพงษาวดารกรุงกัมพูชาที่กล่าวว่า

พระบรมราชารามาธิบดี ทรงตั้งพระราชวงษ์ใหญ่ฝ่ายในเป็นพระอัครมเหสี ทรงพระนาม สมเด็จพระภัควดี และในศักราช 938 (พ.ศ. 2119) ปีชวด พระสัตถาซึ่งเป็นพระราชบุตร ประสูติเมื่อปีฉลู พระชันษาได้ 24 ปี ได้เสด็จขึ้นครองราชย์ในปีชวดนั้น

(Ruangdet-anan, 2020, pp. 89-92)

จากศักราชที่พระสัตถาขึ้นครองราชย์และศักราชที่พระราชมารดาเสด็จมาพระพิษณุโลก (นครวัด) ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ได้ว่า สมเด็จพระราชมารดามหากัลยาณวัตตีศรีสุชาดาอุดมชาติกษัตรีย์ผู้ทรงอยู่ในพระราชวงศ์ใหญ่ฝ่ายในเป็นพระราชมารดาของพระสัตถา และ ศิลาจารึก IMA.2 หลักนี้ก็คงจะได้โปรดให้จารึกขึ้นในปีฉลู พ.ศ. 2120 ที่พระองค์ได้เสด็จมาพระพิษณุโลก (นครวัด) นั้นเอง

มุมมองจากจารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร (IMA.3) ด้าน A จากหนังสือ “จารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร ค.ศ. 1566-ค.ศ. 1747” ความว่า

IMA.3

ม.ศ. 1501 ค.ศ. 1579 พ.ศ. 2122

A

(1-13) นี้คือ... สุจริตวาจาทิฏฐานปรณิธานใน<u>สมเด็จพระชัยเชษฐาธิราชโองการบรมราชาธิราชรามาธิบดี</u> ... อีกประการหนึ่งในปฐมกาล <u>สมเด็จพระภควดีศรีจักรพรรดิอัครราชมเหสี...ทรงพระครรภ์นั้น</u>...

(Worasarin, 1999, p. 148)

ประเด็นที่ 1 เมื่อนำมุมมองจากจารึก IMA.3 ด้าน A มาเปรียบเทียบกับมุมมองที่สอดคล้องกันในหนังสือราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา ที่กล่าวว่า

จุลศักราช 938 (พ.ศ. 2119) ปีชวด พระสัตถาทรงราชาภิเษกแล้วถวายพระนามว่าพระบาทสมเด็จพระราชโองการพระบรมรามาธิราชธิบดี<u>พระองค์ทรงตั้งพระราชวงษ์สูงศักดิ์ฝ่ายในเป็นพระอัครมเหสี มีพระนามว่า สมเด็จพระภัควดีศรีจักรพรรดิราชา</u>

(Ruangdet-anan, 2020, p. 92)

ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์จากชื่อพระอัครมเหสีได้ว่า สมเด็จพระชัยเชษฐาธิราชโองการ บรมราชาธิราชรามาธิบดี ฯ ผู้ทรงโปรดให้จารึกศิลาจารึก IMA.3 ก็คือ พระสัตถา หรือ พระบาทสมเด็จพระราชโองการพระบรมรามาธิราชธิบดี หรือ ชัยเชษฐาที่ 1 (Worasarin, 1999, p. 10)

มุมมองจากจารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร (IMA.3) ด้าน B จากหนังสือ “จารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร ค.ศ. 1566-ค.ศ. 1747” ความว่า

IMA.3

ม.ศ. 1501 ค.ศ. 1579 พ.ศ. 2122

B

...ขอเทพยดามหาเกษตร และปิตรคณะทั้งผอง อันมีอยู่ในโลกนี้ขอเทพยดาทั้งผองช่วยปลดปล่อย สมเด็จพระมหาอุบาสกมหาราชบพิตร และ สมเด็จพระราชเทวีบพิตร 2 พระองค์ และพระราชบุตร กับ สมเด็จพระราชมารดาบพิตร...

(Worasarin, 1999, p. 150)

ประเด็นที่ 2 เมื่อนำมุมมองจากจารึก IMA.3 ด้าน B มาเปรียบเทียบกับมุมมองที่สอดคล้องกันในหนังสือราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา ที่กล่าวว่า

ในจุลศักราช 938 (พ.ศ. 2119) ปีชวดจึงพระสัตถาได้ขึ้นครองราชย์ พระองค์มีพระราชบุตรกับพระอัครมเหสี 2 พระองค์ (1) พระไชยเชษฐา (2) เจ้าพระยาตน แลมีพระราชบุตรกับพระแม่นางแพงลาวอีกองค์ 1 ทรงนามเจ้าพระยาโยม

(Ruangdet-anan, 2020, p. 92)

ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ได้ว่าสมเด็จพระชัยเชษฐาธิราชโองการ บรมราชาธิราชรามาธิบดี ฯ หรือพระสัตถา พระองค์ทรงมีพระอัครมเหสี 2 พระองค์ กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2119 ที่พระสัตถาเสด็จขึ้นครองราชย์ที่ค่ายละแวกนั้น พระอัครมเหสีพระองค์แรกทรงมีพระราชบุตรแล้ว 2 พระองค์ คือ พระไชยเชษฐา และเจ้าพระยาตนและมีพระราชบุตรกับแม่นางแพงลาว อีกพระองค์หนึ่ง คือ เจ้าพระยาโยม ส่วนพระอัครมเหสีพระองค์ที่สองทรงมาจากพระราชวงศ์สูงศักดิ์ฝ่ายในและทรงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระอัครมเหสีเมื่อพระสัตถาขึ้นครองราชย์ทรงพระนามว่า สมเด็จพระภัควดีศรีจักรพรรดิราชา

มุมมองจากจารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร (IMA.3) ด้าน A จากหนังสือ “จารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร ค.ศ. 1566-ค.ศ. 1747” ความว่า

IMA. 3

ม.ศ. 1501 ค.ศ. 1579 พ.ศ. 2122

A

... แม้ประสูติเป็นพระราชบุตร ทรงมีพระราชอธิษฐานถวายเป็นพุทธบุตร พำนักในพระมหาศรีรัตนตรัยบรมบพิตร อันเป็นประธานในพระองค์เมื่อทรงได้บวชในสำนักพระศาสนาเทอญ... ถึงเวลาใดทรงลาผนวชบรรพชากรรมกลับมา ขอได้ทรงครองราชย์ตามราชประเพณีพระมหากษัตริย์... ด้วยเดชผลานิสงส์แห่งสมเด็จพระมหาอุบาสก มหาราชบพิตร ... จึงมีเทพจุติมาอุบัติในอุทรแห่งสมเด็จพระราชเทพีทิพย์ ผู้มีบุญ เกิดเป็นราชบุตร ...อุบัติ ณ ปี 1501 ศก (มหาศักราช) เถาะนักษัตร... คือพระบาทสมเด็จพระราชบิดาบพิตร มีพระราชหฤทัยที่จะประกอบพระนาม ประสิทธิ์พรแก่สมเด็จพระราชโอรสว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชบพิตร ...เสร็จแล้วเสด็จนำสมเด็จพระบรมราชาธิราช พระราชโอรส มา ณ พระพิษณุโลก อันเป็นสถานชุมนุมในเทพยดามหาเกษตร...

(Worasarin, 1999, pp. 148-149)

ประเด็นที่ 3 เมื่อนำมุมมองจากจารึก IMA.3 ด้าน A มาเปรียบเทียบกับมุมมองที่สอดคล้องกันในหนังสือราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา ความว่า

*⊙ ลุศักราช 946 (พ.ศ. 2127) ...พระองค์ (**พระราชโองการ พระบรมรามาธิราชธิบดี**) ทรงสบพระราชหฤไทยในพระราชบุตรทั้ง 2 จึงทรงเศกให้เปนกระษัตริย์ขึ้นครองราชย์สมบัติเปน 3 องค์กับพระองค พระราชบุตรองค์ที่ประสูติปีจอ พระชัณษาได้ 11 พรรษา ได้ราชาภิเศก ถวายพระนามว่า **พระไชยเชษฐาธิราชรามาธิบดี** พระราชบุตรองค์น้องประสูตรปีชวดพระชัณษาได้ 9 พรรษา ได้ราชาภิเศก ถวายพระนามว่า **พระราชโองการ พระบรมราชาธิราชรามาธิบดี***

(Ruangdet-anan, 2020, pp. 92-93)

ถึงแม้ว่าในหนังสือราชพงษาวดารกรุงกัมพูชาจะกล่าวว่าแต่งตั้งให้เป็นกษัตริย์ทั้งสามพระองค์แต่คำนำหน้าพระนามที่ใช้ว่า “พระราชโองการ” มีอยู่ 2 พระองค์ คือ พระราชโองการ พระบรมรามาธิราชธิบดี (พระสัตถา) และ พระราชโองการ พระบรมราชาธิราช ประกอบกับในจารึก IMA.3 ก็มีเนื้อความที่ระบุชัดเจนว่าพระชัยเชษฐาธิราชโองการมีพระราชประสงค์ให้พระบรมราชาธิราชรามาธิบดีทรงผนวชหลังจากลาผนวชแล้วก็ให้ขึ้นครองราชย์ ดังนั้นผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ได้ว่า**พระราชโองการพระบรมราชาธิราช** ทรงมีศักดิ์และสิทธิ์ในการขึ้นครองบัลลังก์ต่อจากพระราชบิดาและในปี พ.ศ. 2127 นี้ **สมเด็จพระบรมราชาธิราชบพิตร** จะต้องมีพระชนมายุเพียง 5 พรรษาเท่านั้นเพราะพระองค์ประสูติ ในปี พ.ศ. 2122

มุมมองจากจารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร (IMA.3) ด้าน B จากหนังสือ “จารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร ค.ศ. 1566-ค.ศ. 1747” ความว่า

IMA.3

ม.ศ. 1501 ค.ศ. 1579 พ.ศ. 2122

B

*... ขอชนะสรรพศัตรูทั้งผองอันมีเป็นอันมาก ถ้ามีราชศัตรูทั้งผองในสรรพทิศที่มีจิตคิดจะมาเบียดเบียนกัมพุชประเทศนี้ และมาล้างผลาญพระศาสนา พระมหาสารีริกธาตุนี้ ขอเทพยดาทั้งผองโน้มน้าวจิตใจ**ราชศัตรูนั้น**อย่าให้มาเบียดเบียนกัมพุชประเทศนี้*

(Worasarin, 1999, p. 150)

ประเด็นที่ 4 เมื่อนำมุมมองจากจารึก IMA.3 ด้าน B มาเปรียบกับการปริวรรตและการแปลจากหนังสือจารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร ค.ศ. 1566-ค.ศ. 1747 ความว่า *“sarbv satrū **phoṅ**, rājasatrū **phoṅ**, debvatā **phoṅ**, rājasatrū **noḷ**, rāstr **phoṅ**”* (Worasarin, 1999, pp. 47-48)

ต่อมาจึงนำมุมมองจากจารึก IMA.3 ด้าน B มาเปรียบเทียบกับมุมมองที่สอดคล้องกันในหนังสือราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา ความว่า

◉ ... ลุศักราช 952 (พ.ศ. 2133) สมเด็จพระนเรศวรกระษัตริย์เมืองไทยใช้หมอ 2 คน...บรรจุกฤติยาคุณ...

◉ ... ลุศักราช 953 (พ.ศ. 2134) พระองค์ได้ถูกกฤติยาคุณของเขา พระสติผันแปร เสวยแต่น้ำจัณฑ์ทุกวันทุกคืน พระองค์ทรงให้นำพระพุทธรูปอัฐรัศทั้ง 4 องค์ไปเผาไฟแล้วให้เอาถ่านขี้เถ้าไปบรรจุในพระวิหาร...

(Ruangdet-anan, 2020, p. 93)

โดยการสังเกตคำว่า “สรรพศัตรูทั้งผอง” “ราชศัตรูทั้งผอง” “เทพยดาทั้งผอง” และ “ราษฎรทั้งผอง” คำเหล่านี้ล้วนมีความหมายเป็นพหูพจน์ทั้งสิ้นโดยมีคำว่า “phoṅ” ซึ่งมีความหมายว่า “ทั้งผอง” ต่อท้าย ส่วนคำว่า “ราชศัตรูนั้น” มีความหมายที่เน้นย้ำเพราะมีคำว่า “นั้น” (noh) และเป็นเอกพจน์ เพราะไม่มีคำว่า “phoṅ” ต่อท้าย ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ได้ว่า คำว่า “ราชศัตรูนั้น” จึงหมายถึง **สมเด็จพระนเรศวรมหาราช** เพราะพระสัตถาและสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นคู่สงครามและกำลังทำศึกติดพันกันอยู่ในขณะนั้น นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้วิเคราะห์มุมมองที่ “พระสัตถา” มีต่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชว่าพระองค์ทรงมีความเกรงในพระบารมีของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เนื่องจากเนื้อความในจารึก IMA.3 ที่กล่าวเป็นเนื้อความที่ทรงขอร้องต่อเทพยดาว่า “ขอเทพยดาทั้งผองโน้มน้าวจิตใจราชศัตรูนั้นอย่าให้มาเบียดเบียนกัมพุชประเทศ” และยังมีมุมมองที่สอดคล้องกันในหนังสือราชพงษาวดาร กรุงกัมพูชามาสนับสนุน คือ ในปี พ.ศ. 2134

(2 ปีก่อนเกิด “ศึกละแวก” ครั้งที่ 2) พระสัตถาทรงมีพระสติผันแปร เสวยแต่น้ำจัณฑ์ทุกวันทุกคืน ต่อมาพระองค์ก็รับสั่งให้เผาพระพุทธรูปอัฐรัศทั้ง 4 พระองค์ ซึ่งในการค้นหาหลักฐานเชิงประจักษ์ในวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2566 ทำให้ผู้วิจัยทราบว่า พระพุทธรูปอัฐรศทั้ง 4 องค์นั้น ด้วยเหตุที่องค์พระพุทธรูปทำด้วยไม้ จึงได้ถูกเผาไฟไปแล้วจริงตามที่ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชาได้กล่าวไว้ ยังคงหลงเหลือแต่พระบาทศิลา ปัจจุบันยังประดิษฐานอยู่ที่วัดตฺรอแลงแกง จังหวัดกำปงชนัง ประเทศกัมพูชา ถึงแม้ว่าพระสัตถาจะทรงมีความเกรงในพระบารมีของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช แต่อย่างไรก็ตามพระบูรพาปรารถนาที่จะยอยศพระราชตระกูลวงศ์ให้สมบูรณ์ดังบุรพกาล (Worasarin, 1999, p. 148) จึงทำให้เกิดศึกละแวกในกาลต่อมา

ในการค้นหาหลักฐานเชิงประจักษ์ ผู้วิจัยได้ค้นพบจารึกพระสัฏฐากับพระเจดีย์บรรจุพระอัฐิที่เชิงภูเขาพระราชทรัพย์ จังหวัดกันดาล ประเทศกัมพูชา นอกจากนี้ผู้วิจัยยังค้นพบจารึก IMA.3 ที่ระเบียงพระพันทั้งด้าน A และด้าน B แต่ไม่พบจารึก IMA.2

2. ผู้วิจัยจะใช้ข้อมูลรองและข้อมูลหลักในการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ดังต่อไปนี้

2.1 **ประเด็นที่ 1 มูลเหตุแห่งสงครามใน “ศึกละแวก”** ผู้วิจัยจะใช้ข้อมูลรองกับข้อมูลหลักในการวิเคราะห์ ด้วยการเปรียบเทียบมุมมองจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และจากหนังสือ “ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา” ดังนี้คือ

มุมมองจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ได้กล่าวไว้ว่า

> *ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชได้เกิดศึกเขมรถึง 6 ครั้ง ดังนี้* ***ศึกเขมรครั้งที่ 1*** *เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2113 พระยาละแวก (พระบรมราชาพระราชบิดาพระสัตถา) ยกทัพเข้ามาเถิงกรุงพระนครศรีอยุธยา พระจัมปาธิราชต้องปืนตายกับคอช้าง พระยาละแวกก็ยกพลกลับคืนไปและกวาดต้อนเอาคนในบ้านนาและนครนายกไปยังเมืองละแวกเป็นอันมาก* ***ศึกเขมรครั้งที่ 2*** *เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2118 พระเจ้าละแวก (พระสัตถา) ยกกองทัพเรือเข้ามาในปากน้ำพระประแดง เข้ามาจับผู้คนชาวเมืองธนบุรีและชาวเมืองนนทบุรีไปเป็นเชลย พระเจ้าละแวกให้เอารูปเทพารักษ์ทองสัมฤทธิ์ทั้งสององค์ชื่อพระยาแสนตาและบาทสังขกรอันมีมเหศักขภาพที่อยู่ ณ เมืองพระประแดงซึ่งขุดได้แต่ครั้งสมเด็จพระรามาธิบดีนั้นไปด้วย* ***ศึกเขมรครั้งที่ 3*** *เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2121 พระเจ้าละแวก (พระสัตถา) ยกกองทัพเรือ ใช้ให้พระยาอุเทศราชและพระยาจีนจันตุยกทัพเรือมาอีก ยกเข้ามาตีเมืองเพชรบุรี แต่ตีเมืองเพชรบุรีไม่ได้ พระยาจีนจันตุเข้ามาสวามิภักดิ์ต่อสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช* ***ศึกเขมรครั้งที่ 4*** *เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2124 พระเจ้าละแวก (พระสัตถา) ยกกองทัพเรือมาประมาณ 7 หมื่นคนมาโจมตีได้เมืองเพชรบุรี พระเจ้าละแวกให้จับเอาชาวเมืองเพชรบุรีทั้งปวงไปเป็นเชลยแล้ว พระเจ้าละแวกก็เลิกทัพคืน*

*ไปเมือง **ศึกเขมรครั้งที่ 5** เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2125 พระเจ้าละแวก (พระสัตถา) แต่งทัพมารบในด้านตะวันออกของไทย เมืองชัยบุรี เมืองศรีถมอรัตน์ก็ยกพลออกต่อข้าศึก ข้าศึกยกทัพหนีคืนไปเมืองละแวก ภายหลังจากศึกเขมรครั้งที่ 5 พระเจ้าละแวกได้ข่าวว่าสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ามีพระบารมีพระเดชเดชานุภาพ พระเจ้าละแวก (พระสัตถา) จึงแต่งหนังสือเป็นทางพระราชไมตรีและส่งทูตเข้ามาขอเจริญสัมพันธไมตรี สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทรงโปรดให้รับพระราชไมตรี ต่อมาก็มีการแต่งข้าหลวงไปกำหนดเขตแดนกับเขมรเป็นที่เรียบร้อย เมื่อพระเจ้าละแวก (พระสัตถา) ทรงทราบข่าวกองทัพหงสาวดีมารบพระองค์จึงส่งพระศรีสุพรรณมาธิราช (พระสุริโยพรรณ) พระอนุชามาช่วยรบ ต่อมาพระศรีสุพรรณมาธิราชผิดใจกับสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าเป็นเหตุให้ทางพระราชไมตรีระหว่างประเทศทั้งสองต้องเสื่อมคลายลง **ศึกเขมรครั้งที่ 6** เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2129 พระเจ้าหงสาวดี (นันทบุเรง) ยกกองทัพมาล้อมกรุงศรีอยุธยาเป็นเวลาถึง 6 เดือนก่อนที่จะเลิกทัพกลับไป ขณะเมื่อทัพพระเจ้าหงสาวดียกมาถึงนั้น พระเจ้าละแวก (พระสัตถา) จึงแต่งทัพยกเข้ามาตีเมืองปราจีนแตก พระยาศรีไสยณรงค์และพระยาศรีราชเดโชยกกองทัพออกโจมตีข้าศึก กองทัพเขมรถอยไปทางด่านหนุมานออกทางด่านพระจาฤกพระยาศรีไสยณรงค์และพระยาศรีราชเดโชก็ตามตีไปจนสิ้นแดน*

(Setthakanon, 2016, pp. 130-168)

เมื่อนำมุมมองจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) มาเปรียบเทียบกับมุมมองที่สอดคล้องกันในหนังสือราชพงษาวดารกรุงกัมพูชาที่ได้กล่าวว่า

ในปี พ.ศ. 2113 สมเด็จพระราชโองการ พระบรมราชารามาธิบดี พระราชบิดาของพระสัตถา พระองค์เสด็จไปโจมตีเมืองนครราชสีมาอันเป็นเขตของกรุงศรีอยุธยาได้เชลยเป็นอันมากและต่อมาในปี พ.ศ. 2123 พระบาทสมเด็จพระราชโองการ พระบรมราชาธิราชธิบดี (พระสัตถา) ได้ยกกองทัพไปตีเขตแดนกรุงศรีอยุธยามีชัยชนะกวาดต้อนได้ครอบครัวไทย

(Ruangdet-anan, 2020, pp. 90-92)

ถึงแม้ว่าในราชพงษาวดารกรุงกัมพูชาจะกล่าวว่ามีการโจมตีไทยเพียง 2 ครั้ง แต่อาศัยหลักฐานจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ก็ทราบได้ว่ามีศึกเขมรถึง 6 ครั้ง และส่วนใหญ่จะอยู่ในรัชกาลของพระสัตถา ดังนั้นผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ได้ว่า **มูลเหตุแห่งสงครามใน "ศึกละแวก"** เกิดขึ้นจากสาเหตุ 3 ประการ ดังนี้ 1) พระสัตถาฉวยโอกาสที่ไทยเสียเอกราชให้กับพม่าในปี พ.ศ. 2112 เข้าโจมตีกรุงศรีอยุธยา 2) พระสัตถายกทัพเข้ามากวาดต้อนคนไทยไปเป็นเชลย และ 3) พระสัตถามิได้ตั้งอยู่ในสัตยานุสัตย์

2.2 **ประเด็นที่ 2 เส้นทางการเดินทัพของกองทัพไทยในศึกละแวก ครั้งที่ 1** ผู้วิจัยจะใช้ข้อมูลรองกับข้อมูลรองในการวิเคราะห์ โดยการเปรียบเทียบมุมมองจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และจากจารึกโรมโลก ดังนี้คือ

จากมุมมองในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ได้กล่าวว่า

> *สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าและสมเด็จพระเอกาทศรถให้เตรียมพล ณ ทุ่งหันตรา พระราชมนูเป็นทัพหน้า สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าและสมเด็จพระเอกาทศรถก็ยกทัพหลวงเสด็จมาทางด่านพระจาฤก พระราชมนูยกกองทัพไปตีเมืองพระตะบอง เมืองโพธิสัตว์และเข้าล้อมเมืองละแวก แต่กองทัพไทยล้อมเมืองละแวกอยู่ถึง 3 เดือนเศษ กองทัพไทยขาดเสบียงอาหารจึงต้องถอยทัพกลับไปก่อน*
>
> (Setthakanon, 2016, pp. 190-192)

จากมุมมองในหนังสือเขมรรบไทย ได้กล่าวถึงจารึกวัดโรมโลกว่า จารึกนี้พบที่วัดอันโลก หรือโรมโลก จังหวัดตาแก้ว ประเทศกัมพูชา มีข้อความในหนังสือกล่าวถึงสมเด็จพระนเรศวรยกทัพไปตีเมืองละแวก ว่า *"... กาลเมื่อสร้างพระอารามนั้น กุนนักษัตร ปีศักราช 949 คราวศึกพระนเรศ (ขสุสคับ) มารบละแวกแตกกันครานั้น..."* (Phakdeekham, 2011) ด้วยเหตุที่สงครามตีเมืองละแวกครั้งที่ 1 ปรากฏหลักฐานชั้นต้น คือ ศิลาจารึกวัดโรมโลกยืนยันว่าเกิดขึ้นจริง ในปี พ.ศ. 2130 นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ที่กล่าวว่าสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าเสด็จยกกองทัพไปตีเมืองละแวกครั้งที่ 1 ในปี พ.ศ. 2129 และพระราชพงศาวดารกัมพูชาที่น่าจะได้รับอิทธิพลจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่ชำระในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์กล่าวว่าพระเจ้ากรุงศรีอยุธยายกทัพมาโจมตีกัมพูชาในปี พ.ศ. 2124 ประกอบกับตำนานเรื่องสมเด็จพระนเรศวรมหาราชตีเมืองละแวกในความทรงจำของชาวกัมพูชาที่กล่าวถึงสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมาตีเมืองละแวก 2 ครั้งน่าจะแสดงให้เห็นชัดว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราชจะทรงยกทัพไปตีเมืองละแวกครั้งแรกในปี พ.ศ. 2129 (แต่ยังอยู่ในรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช) (Phakdeekham, 2011, pp. 198-200)

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ตามศานติ ภักดีคำ (Phakdeekham, 2011) ว่าศึกละแวกครั้งที่ 1 ได้เกิดขึ้นจริงในปี พ.ศ. 2129 ส่วนในเรื่องเส้นทางการเดินทัพของกองทัพไทยในศึกละแวก ครั้งที่ 1 ผู้วิจัยจะยึดมุมมองจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) โดยผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ดังนี้ คือ เส้นทางการเดินทัพของกองทัพไทยในศึกละแวก ครั้งที่ 1 คือ กองทัพไทยออกทางด่านพระจารึก ข้ามลำน้ำโตนด เข้าบ้านระนำช่องแคบ ไปทางเมืองมัตบอง (พระตะบอง) เมืองโพธิสัตว์ จนถึงเมืองละแวก

สำหรับชื่อ "ด่านพระจารึก" บางครั้งจะเรียกว่า "ด่านพระจฤต" หรือ "ด่านพระจริต" เป็นด่านสำคัญตามเส้นทางเดินทัพระหว่างไทย-กัมพูชาตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่เสด็จไปตีเมืองละแวกทั้ง 2

ครั้งเป็นต้นมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ในรัชกาลพระมหาธรรมราชาที่มีการทำสัญญาพระราชไมตรี ด่านพระจารึกนี้เองคือสถานที่กำหนดเขตแดนระหว่างกรุงศรีอยุธยาและกรุงกัมพูชา ในปัจจุบันนี้ “ด่านพระจารึก” น่าจะอยู่ในอำเภอเมือง จังหวัดสระแก้ว (Phakdeekham, 2014, pp. 173-189)

2.3 **ประเด็นที่ 3 เส้นทางการเดินทัพของกองทัพไทยในศึกละแวก ครั้งที่ 2** ผู้วิจัยจะใช้ข้อมูลหลักกับข้อมูลรองในการวิเคราะห์ โดยการเปรียบเทียบมุมมองที่สอดคล้องกันจาก 1) หนังสือราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา 2) พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ และ 3) พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ดังนี้คือ

เมื่อเปรียบเทียบมุมมองที่สอดคล้องกันจากหนังสือราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา ที่กล่าวว่า

> *จุลศักราช 955 (พ.ศ. 2136) ปีมะเส็ง สมเด็จพระนเรศวรกระษัตริย์เมืองไทย ได้ทรงกรีธาทัพมีไพร่พลถึงสามแสน ยกมาถึงปลายแดนเมืองพระตะบอง จุลศักราช 956 (พ.ศ. 2137) ปีมเมีย พระสุริโยพรรณพระไชยเชฐกองทัพไทยได้พาพระองค์ไปยังกรุงศรีอยุทธยาในปีมะเมียนั้นเอง*
>
> (Ruangdet-anan, 2020, p. 94)

กับมุมมองในพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ที่ได้กล่าวว่า

> *จุลศักราช 955 มะเส็งศก พ.ศ. 2136 (ตรงกับวันศุกร์ที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2136 เวลา 9 นาฬิกา 36 นาที) เสด็จพยุหบาตราไปเอาเมืองละแวก เสด็จไปครั้งนั้นได้ตัวพระยาศรีสุพรรณ..ได้เสด็จมาพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์*
>
> (Phakdeekham, 2019, pp. 420-421)

นอกจากนี้ยังมีมุมมองที่สอดคล้องกันจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ได้กล่าวว่า

> *จุลศักราช 945 ปีมะแมเบญจศก (พ.ศ. 2126) (ฉบับหลวงประเสริฐว่า จุลศักราช 955 มะเส็งศก) สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าสั่งให้เกณฑ์ทัพเตรียมพลฉกรรจ์ 100,000 คน ช้างเครื่อง 800 ม้า 1,500 จะยกไปกรุงกัมพูชาธิบดี ให้เกณฑ์ทัพเมืองนครราชสีมา 1,000 คน ไปตีเมืองเสียมราบทางฟากตะวันออกและให้เกณฑ์ทัพเรือเมืองปากใต้ 250 ลำ ให้พระยาเพชรบุรีเป็นแม่ทัพ เกณฑ์เรือลำเลียง เมืองนคร เมืองพัทลุง เมืองสงขลา เมืองไชยา 200 ลำ บรรทุกข้าวลำเลียงให้ได้ 2,000 เกวียน ทั้งทัพเรือและทัพลำเลียงเป็น 20,000 คน สรรพไปด้วยเครื่องสาตราวุธ ปืนใหญ่น้อยกระสุนดินประสิวให้ไปตีเอาเมือง*

> *ปาสักทัพหนึ่ง ให้กองอาสาจามและกองทัพเมืองจันทบูร คุมเรือรบ 150 ลำ พลรบพลแจว 10,000 คน สรรพไปด้วยเครื่องสาตราวุธปืนใหญ่น้อยกระสุนดินประสิว ให้พระราชวังสันเป็นแม่ทัพตีไปทางปากน้ำพุทไธมาศ แล้วให้ทัพบกทัพเรือหัวเมืองทั้งนี้กำหนดเดือนไว้ขึ้น 5 ค่ำให้ยกพร้อมวันทัพหลวงเสด็จ ท้าวพระยาพระหลวงหัวเมืองก็จัดแจงทัพบกทัพเรือไว้โดยพระราชกำหนด*
>
> (Phakdeekham, 2019, p. 194)

ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ได้ว่าศึกละแวก ครั้งที่ 2 นี้เป็นศึกที่ยิ่งใหญ่ศึกหนึ่งของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และเกิดขึ้นในศักราช 945 มะเส็งศก (พ.ศ. 2136) ซึ่งในพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ได้คำนวณไว้ว่า ตรงกับวันศุกร์ที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2136 เวลา 9 นาฬิกา 36 นาทีซึ่งเป็นวันเวลาที่สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าเสด็จยกกองทัพไปตีเมืองละแวก

สำหรับยุทธวิธีในการรบของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและเส้นทางเดินทัพในศึกละแวก ครั้งที่ 2 มีดังนี้คือ กองทัพไทยที่ยกไปตีกัมพูชาครั้งนี้มีกองทัพบก 2 กองทัพ คือกองทัพหลวงมีพระราชมนูเป็นกองทัพหน้า พระนเรศวรเป็นเจ้า และสมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จยกกองทัพหลวงไปตีเมืองพระตะบอง เมืองโพธิสัตว์ เมืองบริบูรณ์ จนถึงเมืองละแวก ส่วนกองทัพบกอีกทัพหนึ่งพระยานครราชสีมาคุมพลไปตีเมืองเสียมราฐและฝั่งทะเลสาบกัมพูชาด้านตะวันออก ส่วนกองทัพเรือมีสองทัพโดยให้พระยาเพชรบุรีเป็นแม่ทัพเรือไปตีทางเมืองปาสักทัพหนึ่ง และพระยาราชวังสันเป็นแม่ทัพยกไปตีเมืองบันทายมาศอีกทัพหนึ่ง พระยาราชวังสันกับพระยาเพชรบุรีก็รวมกำลังยกไปตีเมืองจัตุรมุข (พนมเปญ) ได้ แล้วก็ยกทัพไปบรรจบกับกองทัพหลวง ณ เมืองละแวก ส่วนกองทัพพระยานครราชสีมาก็ยกเข้าตีเมืองเสียมราบฟากทะเลสาบตะวันออกได้ แล้วยกมาตั้งค่ายมั่นที่กะพงสวาย แล้วจึงขึ้นไปเฝ้าสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า พร้อมกันกับพระยาเพชรบุรี พระยาราชวังสัน ณ ค่ายเมืองละแวก สำหรับเรื่องเสบียงอาหารที่เป็นจุดอ่อนในศึกละแวก ครั้งที่ 1 ก็ได้รับการแก้ไขกองทัพของสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าตีเมืองละแวกแตกประมาณปลายปีมะเส็ง (Setthakanon, 2016, pp. 194-204)

ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ได้ว่าในศึกละแวก ครั้งที่ 2 นี้ นอกจากไทยจะมีกองกำลังจากกองทัพบกแล้วยังมีกองกำลังจากกองทัพเรือทางทะเลซึ่งไม่เคยปรากฏในประวัติศาสตร์ไทย หรืออาจจะกล่าวได้ว่ากองทัพเรือทางทะเลของไทยที่ได้บันทึกเรื่องราวอย่างละเอียดเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า นอกจากนี้สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ายังทรงมียุทธวิธีที่ดีเยี่ยม คือ ยุทธวิธีในการตีโอบล้อมเมืองละแวกของกองทัพบกและกองทัพเรือทางทะเลนั้น ทั้งนี้ก็เพื่อป้องกันไม่ให้กองทัพกัมพูชาจากเมืองเสียมราฐ เมืองปาสัก เมืองบันทายมาศ เมืองจัตุรมุข (พนมเปญ) ยกกองทัพเข้ามาช่วยเมืองละแวกได้ สำหรับเรื่องเสบียงอาหารที่เป็นจุดอ่อนในศึกละแวก ครั้งที่ 1 ก็ได้รับการแก้ไข ทำให้กองทัพไทยมีเสบียงอาหารพร้อมพรักพร้อม ดังนั้นกองทัพของสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าจึงสามารถตีเมืองละแวกแตกประมาณปลายปีมะเส็ง ศึกละแวกครั้งนี้มี

ความสำคัญต่อพสกนิกรชาวไทยที่ไม่ต้องหวาดหวั่นต่อภัยสงครามจากประเทศกัมพูชา โดยศึกละแวกครั้งที่ 2 เป็นการเผด็จศึกอย่างเด็ดขาดต่อประเทศกัมพูชา เพราะภายหลังจากนั้นกรุงกัมพูชาธิบดีก็ไม่กล้าที่จะมารุกรานประเทศไทยอีกเลย จึงนับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดไม่ได้ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่มีต่อพสกนิกรชาวไทยและชาติไทย

3. ผู้วิจัยจะใช้ข้อมูลหลักและข้อมูลรองในการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 โดยการเปรียบเทียบมุมมองที่สอดคล้องกันจากหนังสือ “ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา” กับหนังสือ “พระนเรศวรตีเมืองละแวก แต่ไม่ได้ ‘ฆ่า’ พระยาละแวก” ตามประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้คือ

3.1 **ประเด็นที่ 1 การเรียกพระนามว่า “พระบรมราชา” เหมือนกัน** จากมุมมองจากหนังสือ “ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา” ได้กล่าวว่า

> ⊙ *...ครั้น พระราชโองการพระบรมราชาทรงทราบว่าสมเด็จพระนเรศวรได้เสด็จกรีฑาทัพมาจวนจะถึงค่ายลงแวกแล้ว พระบรมราชาก็เสด็จขึ้นทรงช้างพระที่นั่งออกจากค่ายลงแวกพร้อมด้วยมุขมนตรีเสนีเสนาฝ่ายน่าฝ่ายในพลครอบครัวที่ตามเสด็จพากันออกจากเมืองไป ครั้นเดินทางมามิทันไร ก็ได้ประทะพบกับกองทัพสมเด็จพระนเรศวร บรรดาไพร่พลพากันตกใจแตกหนีกระจัดกระจายไป ส่วนพระองค์พระบรมราชาได้เสด็จหนีไปลงเรือพร้อมกับพระราชบุตรแลพระอรรคมเหษีข้ามไปประทับอยู่ ณ เมืองเสรียสนทอร์ (ศรีสุนทร)*
>
> (Ruangdet-anan, 2020, pp. 94-95)

มุมมองที่สอดคล้องกันในเรื่องพระนามจากหนังสือ “พระนเรศวรตีเมืองละแวก แต่ไม่ได้ ‘ฆ่า’ พระยาละแวก” ความว่า

> *บาทหลวง เดียโก อดัวร์เต (Diego Aduarte) ผู้รู้เห็นเหตุการณ์ได้ระบุชัดแจ้งว่า “พระบรมราชา...มิได้ประทับอยู่ในประเทศและราชบัลลังก์ในอาณาจักรถูกพระยามหานครชั้นสูงผู้หนึ่งชิงไปแล้ว...พระเจ้ากรุงกัมพูชา...ได้เสด็จถอยหนีขึ้นไปตามแม่น้ำ [แม่น้ำโขง] สู่อาณาจักร...ของชนชาวลาว” ต่อมามี “นายทัพกัมพูชา” ผู้หนึ่งได้ขับไล่กองทหารไทยออกไปแล้วตั้งตนเป็นใหญ่ขึ้นครองราชย์*
>
> (Puckadhikom et al., 2001, pp. 48-49)

ผู้วิจัยวิเคราะห์ในประเด็นการเรียกพระนามว่า “พระบรมราชา” เหมือนกันได้ว่า พระนามของ “พระราชโองการพระบรมราชา” หรือ “พระองค์พระบรมราชา” หรือ “พระบรมราชา” คงจะเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในสมัยนั้น ดังนั้นหนังสือ “ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา” กับเอกสารสเปนของบาทหลวงเดียโก อดัวร์เต

ผู้รู้เหตุการณ์ในสมัยนั้นจึงได้ระบุชัดเจนตรงกันว่า “พระบรมราชา” ส่วนคำว่า “พระเจ้ากรุงกัมพูชา” ก็หมายถึง “พระบรมราชา” อีกเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เป็นเพราะพระบรมราชามีศักดิ์เทียบเท่าพระมหากษัตริย์และมีสิทธิ์ในการขึ้นครองบัลลังก์ต่อจากพระราชบิดา ส่วนคำว่า “พระราชบุตร” ก็คือพระไชยเชษฐาธิราชรามาธิบดี พระราชบุตรผู้พี่ ส่วนคำว่า “พระอรรคมเหสี” ก็คือพระราชมารดาของพระราชโองการพระบรมราชาและพระไชยเชษฐาธิราชรามาธิบดี ทั้งหมดได้เสด็จหนีลงเรือข้ามไปประทับอยู่ ณ เมืองศรีสุนทรก่อนแล้วจึงได้เสด็จถอยหนีไปตามแม่น้ำโขงสู่ประเทศลาว เพราะมีนายทัพกัมพูชาคนหนึ่งได้ขับไล่กองทหารไทยออกไปแล้วตั้งตนเป็นใหญ่แล้วขึ้นครองราชย์

3.2 **ประเด็นที่ 2 เหตุการณ์ก่อนขึ้นครองราชย์** จากมุมมองในหนังสือราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา ความว่า

> *◦ ลุศักราช 957 (พ.ศ. 2138) ปีมแม พระเชษฐาซึ่งประทับอยู่ที่เมืองเจิงเปรัย ได้ยกทัพมาขับไล่ไทยให้ออกจากเมืองเขมรไป*
>
> *◦ ลุศักราช 958 (พ.ศ. 2139) ปีวอก ทรงราชย์ได้ 3 ปี พระชัณษาได้ 52 มีฝรั่งสองคนพี่น้องมาจากเมืองลาว ฝรั่งสองคนนี้ พระราชโองการซึ่งเสด็จไปอยู่เมืองลาวนั้นได้ขอเขาเปนบุตรบุญธรรม ครั้นฝรั่งสองคนนี้มาถึงพระเชษฐาที่ประทับอยู่ ณ เมืองเจิงเปรัย พระองค์ทรงคิดจะฆ่าเสียแต่ฝรั่งรู้ตัวจึงมาฆ่าพระเชษฐาที่เมืองเจิงเปรัย ถึงซึ่งทิวงคตเสียก่อน ส่วนพระราชโองการ พระบรมราชา กับพระราชบุตรผู้พี่ซึ่งประทับอยู่เมืองลาวทรงพระประชวรแล้วก็สุรคตในเวลานั้นด้วย ฝรั่งจึงจ้างคนเขมรให้ไปอัญเชิญพระราชโองการซึ่งเปนพระราชบุตรผู้น้องมาจากเมืองลาว*
>
> (Ruangdet-anan, 2020, p. 96)

มุมมองที่สอดคล้องกันในเรื่องเหตุการณ์ก่อนขึ้นครองราชย์จากหนังสือ “พระนเรศวรตีเมืองละแวกแต่ไม่ได้ ‘ฆ่า’ พระยาละแวก” ความว่า

> *บาทหลวงเอร์นันโด เด โลส รีโอส โกโรเนล (Hernando de los Rios Coronel) ว่า ผู้ครองราชย์ในกัมพูชาใน ค.ศ. 1596 คือ นักพระราม พระบัณฑูร (Nancaparan Prabuntul) ส่วน “กษัตริย์ที่ชอบธรรมโดยนิตินัยแห่งกัมพูชา” นั้นประทับ ณ ราชอาณาจักรลาว*
>
> *นายบลัส รุยส์ (Blas Ruiz) ผู้พำนักในพระนครละแวก ระหว่าง ค.ศ. 1592-1594 และมีบทบาทสำคัญได้รายงานต่อ ดร.อันโตนิโอ เด มอร์กา รองผู้ว่าราชการใน ค.ศ. 1598 ว่าเป็นที่ทราบกันดีในแวดวงขุนนางเขมรชั้นสูงว่า องค์นักพระรามทรงชิงราชย์จาก “พระยาละแวก”และขับไล่พระองค์ให้เสด็จหนีไปประทับที่ราชอาณาจักรลาว...*

แม้แต่องค์นักพระรามเองก็ได้ตรัสแก่นายเบโยโซและนายบลัส รุยซ์ว่า พระองค์ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการต่างพระองค์ ทรงพร้อมที่จะถวายราชสมบัติแด่ "พระยาละแวก" ถ้าเสด็จนิวัติพระนคร...แต่ท้ายสุด องค์นักพระราม "ผู้ชิงราชย์" กลับทรงเป็นปฏิปักษ์ต่อชาวสเปน เพราะทรงทราบว่าชาวสเปนกำลัง "จะสืบหาและนำบุคคลที่พระองค์ทรงชิงราชย์กลับมา"... จดหมายของนายบลัส รุยซ์ได้แสดงชัดเจนว่าในเวลานั้น องค์นักพระราม เหล่าขุนนางและชาวเขมรทั่วไปทราบดีว่า "พระยาละแวก" ยังทรงดำรงพระชนม์ชีพอยู่ และเสด็จหนีไปประทับ ณ ราชอาณาจักรลาว ... เมื่อพวกสเปนก่อเหตุบุกพระราชวังแล้วถอยออกจาก<u>เมืองศรีสุนทร</u>ในต้นเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1596 นั้น องค์นักพระรามต้องปืนสิ้นพระชนม์ในเหตุร้ายนั้น จดหมายนายบลัส รุยซ์ได้เล่าว่ามีพวกเขมรมากมายขอร้องให้สเปนร่วมกันอัญเชิญ "พระยาละแวก" จากราชอาณาจักรลาว<u>ให้เสด็จขึ้นครองราชย์</u>... ในปลายปี ค.ศ. 1596 นายบลัส รุยซ์และนายเบโยโซได้เดินทางไปล้านช้างเพื่อสืบหา "พระยาละแวก" เหล่าขุนนางเขมรเองก็ได้ส่งออกญาเดโช (Acuña De Chu) ไปราชอาณาจักรลาวเพื่ออัญเชิญ "พระยาละแวก" เสด็จนิวัตพระนคร

(Puckadhikom et al., 2001, pp. 49-51)

ผู้วิจัยวิเคราะห์ในประเด็นเหตุการณ์ก่อนขึ้นครองราชย์ได้ว่า สาเหตุที่พระบรมราชาต้องเสด็จออกจากเมืองศรีสุนทรไปประเทศลาวนั้น ก็เนื่องจากพระเชษฐาซึ่งประทับอยู่ที่เมืองศรีสุนทร หรือ นักพระราม พระบัณฑูร ได้ยกทัพมาขับไล่กองทหารไทยออกไปแล้วขึ้นครองราชย์ที่เมืองศรีสุนทร องค์นักพระรามทรงชิงราชย์จาก "พระยาละแวก"หรือ "กษัตริย์ที่ชอบธรรมโดยนิตินัยแห่งกัมพูชา" ซึ่งก็คือ พระบรมราชาและขับไล่พระองค์ให้เสด็จหนีไปประทับที่ราชอาณาจักรลาว ต่อมาในปี ค.ศ. 1596 (พ.ศ. 2139) ฝรั่ง 2 คน ซึ่งก็คือ นายบลัส รุยซ์และนายเบโยโซ ชาวสเปนได้ฆ่าพระเชษฐาที่เมืองศรีสุนทร หลังจากที่พระองค์ทรงครองราชย์ได้ 3 ปี ต่อมาในปลายปี ค.ศ. 1596 นายบลัส รุยซ์และนายเบโยโซได้เดินทางไปล้านช้างเพื่อสืบหา "พระยาละแวก" เหล่าขุนนางเขมรเองก็ได้ส่งออกญาเดโช (Acuña De Chu) ไปราชอาณาจักรลาวเพื่ออัญเชิญ "พระยาละแวก" เสด็จนิวัตพระนคร สำหรับ"พระยาละแวก" ในที่นี้ก็คือ พระบรมราชา ในเวลานั้นพระราชบุตรผู้พี่ คือพระไชยเชษฐาธิราชรามาธิบดี ซึ่งประทับอยู่กับพระองค์ที่เมืองลาวทรงพระประชวรแล้วก็สุรคต (ตาย) เมื่อผู้วิจัยได้อ่านและแปล "จารึกพระสัฏฐา" ที่จังหวัดกันดาล ประเทศกัมพูชา ในปี พ.ศ. 2566 นั้น มีใจความว่าพระบาทสมเด็จพระมหินธราชาธิราชพระสัฏฐา พระองค์ประสูติในปีเถาะ ค.ศ. 1544 (พ.ศ. 2087) เสวยราชย์ 16 ปี สวรรคตในปีวอก ค.ศ. 1596 (พ.ศ. 2139) พระชนมายุได้ 54 ปี พระองค์ทรงเป็นพระปิตุลาของพระบาทสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชพระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดี พระไชยเชษฐาธิราชได้โปรดให้สร้างเจดีย์บรรจุพระอัฐิของพระปิตุลา พระเจดีย์นี้ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกในเขตสำโรงเชิงเขาพระราชทรัพย์ในปี

ค.ศ. 1623 (พ.ศ. 2166) จารึกหินนี้พระบาทสมเด็จพระศรีสุวัตติ์พระเจ้ากรุงกัมพูชาตรัสบัญชาให้จารึกขึ้นในปี ค.ศ. 1917 (พ.ศ. 2460)

จากปีสวรรคต คือในปีวอก พ.ศ. 2139 ก็จะตรงกับปีสวรรคตของพระเชษฐา ซึ่งประทับอยู่ที่เมืองศรีสุนทร เมื่อพระชนม์พรรษาได้ 52 ปี ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ได้ว่า พระเชษฐาซึ่งประทับอยู่ที่ เมืองศรีสุนทร มีพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระมหินธราชาธิราชพระสัฏฐา ส่วนคำว่า “พระเชษฐา” และเป็นพระปิตุลาของพระไชยเชษฐาธิราช (พระโอรสของพระสุริโยพรรณ)นั้น พระเชษฐาที่ประทับอยู่ที่ เมืองศรีสุนทร ประสูติในปีเถาะ ดังนั้นพระองค์จึงมิใช่ “พระสัตถา” เพราะพระสัตถาประสูติเมื่อปีฉลู (Ruangdet-anan, 2020, p. 92) และ “พระสัตถา” เมื่อขึ้นครองราชย์ทรงพระนามว่า สมเด็จพระชัยเชษฐาธิราชโองการ บรมราชาธิราชรามาธิบดี (Worasarin, 1999, p. 148)

3.3 **ประเด็นที่ 3 เหตุการณ์เมื่อขึ้นครองราชย์** จากมุมมองในหนังสือราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา ความว่า

> *เมื่อศักราช 959 (พ.ศ. 2140) ปีรกา (พระราชโองการ พระบรมราชาพระชัณษา ได้ 19 ปี พระองค์เสด็จมาประทับทรงราชย์อยู่ที่เมืองเสรีสนทอร์ (ศรีสุนทร)*฿
>
> (Ruangdet-anan, 2020, pp. 96-97)

มุมมองที่สอดคล้องกันในเรื่องเหตุการณ์เมื่อขึ้นครองราชย์จากหนังสือ “พระนเรศวรตีเมืองละแวกแต่ไม่ได้ ‘ฆ่า’ พระยาละแวก” ความว่า

> *เมื่อสมเด็จพระบรมราชา พระราชโอรสองค์รองใน “พระยาละแวก” ได้ครองราชย์แล้ว ได้มีพระราชสาส์นไปถึง ดร.อันโตนิโอ เดมอร์กา ในปี ค.ศ. 1598 พระราชสาส์นนั้นได้ยืนยันหนักแน่นเช่นกันว่าสมเด็จพระบรมราชาทรงพอพระทัยที่ผู้ว่าราชการแห่งหมู่เกาะฟิลิปปินส์ได้มอบหมายให้นายเบโยโซและนายบลัส รุยซ์ พร้อมทหารไปกรุงกัมพูชา “เพื่อสืบค้นหาพระราชบิดาของข้าพเจ้า เมื่อสืบค้นหาพระองค์จนไร้ผล [ในกรุงกัมพูชา] แล้ว .... [ต่อมาทั้งสองคน] ได้ไปลาว เพื่อไปสืบค้นหาพระเจ้ากรุงกัมพูชานี้ พวกเขาได้นำข้าพเจ้ากลับคืนมาสู่อาณาจักรของข้าพเจ้า” ...*
>
> (Puckadhikom et al., 2001, p. 52)

ผู้วิจัยวิเคราะห์ในประเด็นที่ 3 เหตุการณ์เมื่อขึ้นครองราชย์ ได้ว่า ในปี พ.ศ. 2140 พระราชโองการ พระบรมราชา พระราชโอรสองค์รองใน “พระยาละแวก” สำหรับ “พระยาละแวก” ในที่นี้หมายถึง “พระสัตถา” สมเด็จพระบรมราชาทรงมีพระราชสาส์นถึง ดร. อันโตนิโอ เดมอร์กา ในปี ค.ศ. 1598 (พ.ศ. 2141) ว่าพระองค์ทรงพอพระทัยที่ผู้ว่าราชการหมู่เกาะฟิลิปปินส์ ให้นายเบโยโซและนายบลัส รุยซ์ พร้อมทหารไปกรุงกัมพูชาเพื่อสืบค้นหาพระราชบิดาของข้าพเจ้า (พระสัตถา) เมื่อสืบค้นหาพระองค์จนไร้ผล [ในกรุง

กัมพูชา] แล้ว (สำหรับในตอนนี้แสดงว่าพระสัตถามิได้เสด็จหนีไปพร้อมกับพระบรมราชา).... [ต่อมาทั้งสองคน] ได้ไปลาว เพื่อไปสืบค้นหาพระเจ้ากรุงกัมพูชา ซึ่งก็หมายถึง พระบรมราชา พวกเขาได้นำข้าพเจ้า (พระบรมราชา) กลับคืนมาสู่อาณาจักรของข้าพเจ้า ในขณะที่พระบรมราชาขึ้นครองราชย์พระองค์มีพระชนมายุได้ 19 ปี ซึ่งก็นับว่าใกล้เคียงกับหลักฐานที่ปรากฏในจารึก IMA.3 ที่ได้กล่าวว่าพระบรมราชาประสูติในปี พ.ศ. 2122 (Worasarin, 1999, p. 149)

3.4 **ประเด็นที่ 4 เหตุการณ์เมื่อสวรรคตและพระราชโอรสของพระบรมราชา** จากมุมมองในหนังสือราชพงษาวดาร กรุงกัมพูชา ที่กล่าวถึงเหตุการณ์สวรรคต ความว่า

> *⊙ ลุศักราช 961 (พ.ศ. 2142) ปีกุญ ทรงราชย์ได้ 3 ปี พระชัณษาได้ 21 พระองค์ ได้เสด็จยกกองทัพไปตีเมือง ถโปงขมุม (ศีศะผึ้ง) ขณะนั้นมีจามชื่อ โบระ กับแขกชื่อ ล๊อกสะมะนา ลอบพิฆาฏฆ่าพระองค์เสีย จึงเจ้าพระยา นวง ซึ่งเปนสมเด็จพระบิตุลาได้ขึ้นทรงราชย์อยู่ณเมืองเสรียสนทอร์ ฯ*
>
> (Ruangdet-anan, 2020, pp. 96-97)

จากมุมมองในราชพงษาวดาร กรุงกัมพูชา ที่กล่าวถึงพระราชโอรสของพระบรมราชา ความว่า

> *⊙ ลุศักราช 989 (พ.ศ. 2170) ปีเถาะ(สมเด็จพระไชยเชษฐา โอรสของพระศรีสุริโยพรรณ) ทรงราชย์ได้ 10 ปี พระชนมายุได้ 49 พรรษา เสด็จสู่สวรรคต สมเด็จพระอุไทยซึ่งเปนสมเด็จพระอนุชาธิราชได้ทรงครองราชย์ ถวายพระนามเปน สมเด็จพระปทุมสุริยวงษ์ราชา...อนึ่งพระไชยเจษฎา พระราชบุตรของพระบรมราชา เมื่อค่ายลงแวกแตก (ครั้งสมเด็จพระนเรศวรเปนเจ้ายกกองทัพไปตี) ได้ประทับอยู่ในเขตรเมืองบริบูรณ์นั้น ได้เสด็จกลับมาเปนสมเด็จมหาอุปราช ฯ*
>
> (Ruangdet-anan, 2020, p. 102)

มุมมองที่สอดคล้องกันในเรื่องเหตุการณ์เมื่อสวรรคตและพระราชโอรสของพระบรมราชา จากหนังสือ “พระนเรศวรตีเมืองละแวก แต่ไม่ได้ ‘ฆ่า’ พระยาละแวก” ความว่า

> *หนังสือของ ดร.อันโตนิโอ เด มอร์กา ว่า “สมเด็จพระราชโอรสการพระบรมราชา [พระยาละแวก] ได้สิ้นพระชนม์... พระราชโอรสองค์โตสิ้นพระชนม์และพระราชธิดาสิ้นพระชนม์ เหลือแต่เพียงพระราชโอรสอีกองค์ คือ พระราชโอรสการ”...*
>
> *รายงานกิจการทหารในหมู่เกาะได้รายงานว่า “พระเจ้ากรุงกัมพูชาสิ้นพระชนม์ ...และพระราชโอรสองค์โตสิ้นพระชนม์ไปแล้ว เหลือแต่พระราชโอรสองค์รองที่ทรงพระนามว่า พระโอรสการ(Prauncar)”*

หนังสือการพิชิตหมู่เกาะโมลุกกะว่า “พระบรมราชา...ได้สิ้นพระชนม์ไปแล้ว... แต่พระราชโอรสยังทรงพระชนม์ชีพอยู่”

บาทหลวงเดียโก อดัวร์เต รายงานว่า นายเบโยโซและนายบลัส รุยซ์ได้พบแต่ “พระโอรส”ของ “พระยาละแวก” เพราะ “พระเจ้าแผ่นดินสิ้นพระชนม์ไปแล้ว”

(Puckadhikom et al., 2001, p. 52)

ผู้วิจัยวิเคราะห์ประเด็นที่ 4 เหตุการณ์เมื่อสวรรคตและพระราชโอรสของพระบรมราชาได้ว่า ในปี พ.ศ. 2142 พระบรมราชา พระชันษาได้ 21 ปี สิ้นพระชนม์ ข่าวการสิ้นพระชนม์สร้างความแปลกประหลาดใจและเป็นที่รับรู้กันแพร่หลายทั่วไปซึ่งปรากฏหลักฐานอยู่ในเอกสารหลักฐานของสเปน โดยเฉพาะบาทหลวงเดียโก อดัวร์เตได้รายงานว่านายเบโยโซและนายบลัส รุยซ์ ได้พบแต่พระราชโอรส ของ “พระยาละแวก” (พระบรมราชา) ซึ่งก็คือ พระไชยเจษฎา เพราะพระเจ้าแผ่นดิน (พระบรมราชา) สิ้นพระชนม์ไปแล้ว ต่อมาพระไชยเจษฎาได้เสด็จกลับมาเป็นพระมหาอุปราช ในปี พ.ศ. 2170 จากหนังสือ เขมรสมัยหลังพระนคร ได้กล่าวว่าในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระชัยเชษฐาที่ 2 ได้สถาปนาเมืองหลวงแห่งใหม่ขึ้นในปี พ.ศ. 2164 ชื่อว่ากรุงอุดงค์มีชัย หรือ อุดงค์ฦาชัย หรือบันทายเพชร ซึ่งเป็นเมืองหลวงที่ตั้งอยู่ยาวนานที่สุด (Phakdeekham, 2013, p. 48) ดังนั้นพระไชยเจษฎาจึงเสด็จกลับมาดำรงตำแหน่งพระมหาอุปราชที่กรุงอุดงค์มีชัย

ดังนั้นจากหนังสือ “ประวัติศาสตร์กัมพูชา” ของเดวิด แชนด์เลอร์ ที่ได้ให้มุมมองที่ไม่สอดคล้องกับประวัติศาสตร์และพระราชพงศาวดารของไทยในจุดจบของ “ศึกละแวก” และปัญหานี้ก็ได้คลี่คลายจากหนังสือประวัติศาสตร์กัมพูชาที่ได้เขียนไว้ว่า

<u>พระองค์</u>และพระราชโอรสผู้ทรงพระเยาว์ก็ได้เสด็จหนีไปทางเหนือ เข้าสู่ลาวทางใต้ ในขณะที่พระราชโอรสอีกพระองค์หนึ่งได้รับมอบหมายให้ทำการดูแลป้องกันเมืองละแวก ซึ่งในที่สุดก็ถูกตีแตกใน ค.ศ. 1594”

(Chandler, 2003, p. 126)

ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์มุมมองที่ไม่สอดคล้องนี้ได้ว่า เกิดจากความเข้าใจผิดโดยคิดว่า “พระองค์” คือ “พระสัตถา”

การอภิปรายผลและบทสรุป

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 “ความเป็นมาของพระสัตถา (พระเจ้าละแวก) และมุมมองที่พระองค์มีต่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” คือ สมเด็จพระบรมราชาธิราชบพิตรทรงเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระชัยเชษฐาธิราชโองการบรมราชาธิราชรามาธิบดีฯ หรือ ชัยเชษฐาที่ 1 หรือ พระสัตถา กับ สมเด็จพระภัควดีศรีจักรพรรดิ ผู้ทรงเป็นราชวงศ์สูงศักดิ์ฝ่ายในเช่นเดียวกับสมเด็จพระราชมารดามหากัลยาณวัตตี

ศรีสุชาดาอุดมชาติกษัตรีย์ สมเด็จพระบรมราชาธิราชบพิตรประสูติในปี พ.ศ. 2122 อันเป็นปีที่สมเด็จพระชัยเชษฐาธิราชโองการฯ ทรงโปรดให้จารึก IMA.3 ต่อมาในปี พ.ศ. 2127 สมเด็จพระชัยเชษฐาธิราชโองการฯ ได้แต่งตั้งสมเด็จพระบรมราชาธิราชบพิตรขึ้นเป็นกษัตริย์ ทรงพระนามว่า พระราชโองการพระบรมราชาธิราชรามาธิบดี มีศักดิ์และสิทธิ์ในการครองบัลลังก์ต่อจากพระราชบิดา ส่วนกษัตริย์พระองค์ที่สามก็คือ พระไชยเชษฐาธิราชรามาธิบดี พระราชบุตรผู้พี่ที่ประสูติจากพระอัครมเหสีองค์แรก ส่วนคำว่า “ราชศัตรู” นั้นก็คือ “สมเด็จพระนเรศวรมหาราช” เพราะทั้งสองพระองค์เป็นคู่สงครามและกำลังทำศึกติดพันกันอยู่ในขณะนั้น แม้ว่าสมเด็จพระชัยเชษฐาธิราชโองการฯ (พระสัตถา) จะทรงมีความเกรงในพระบารมีของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช แต่ด้วยพระราชประสงค์ที่ให้กัมพุชประเทศรุ่งเรืองยิ่งใหญ่ดุจเดิม จึงเป็นสาเหตุให้เกิดศึกละแวกในเวลาต่อมา

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 “มูลเหตุแห่งสงครามในศึกละแวก” คือ พระสัตถาฉวยโอกาสที่ไทยเสียเอกราชให้กับพม่าในปี พ.ศ. 2112 เข้าโจมตีเขตแดนกรุงศรีอยุธยาและกวาดต้อนคนไทยไปเป็นเชลยหลายครั้ง สิ่งที่สำคัญก็คือพระสัตถามิได้ตั้งอยู่ในสัตยานุสัตย์ ศึกละแวกครั้งที่ 1 จึงเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2129 แต่กองทัพไทยก็ยังไม่สามารถตีเมืองละแวกได้เนื่องจากขาดเสบียงอาหาร ศึกละแวกครั้งที่ 2 เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2136 นับว่าเป็นศึกครั้งยิ่งใหญ่ศึกหนึ่งของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช แสนยานุภาพของกองทัพไทยทั้งกองทัพบกและกองทัพเรือทางทะเลในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมีความยิ่งใหญ่เกรียงไกรและมีความพรักพร้อมในเรื่องเสบียงอาหาร หลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกองทัพเรือทางทะเลเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช นอกจากนี้เส้นทางเดินทัพทางบก 2 ทัพและเส้นทางเดินทัพทางทะเล 2 ทัพได้แสดงยุทธวิธีที่ดีเยี่ยมในการตีโอบล้อมเมืองละแวกไม่ให้กองทัพจากเมืองใด ๆ ของกัมพูชาเข้ามาช่วยเหลือเมืองละแวกได้ ดังนั้นจึงสามารถตีเมืองละแวกได้สำเร็จ ศึกละแวกครั้งที่ 2 นี้นับว่าเป็นการเผด็จศึกอย่างเด็ดขาด กล่าวคือนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาประเทศกัมพูชาก็ไม่ได้ยกทัพเข้ามาโจมตีประเทศไทยอีกเลย ซึ่งนับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่มีต่อพสกนิกรชาวไทยและชาติไทย

ผลการวิจัยจากการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 “พระสัตถามิได้เสด็จหนีไป” สำหรับพระบรมราชาที่เสด็จหนีไปคือพระราชโอรสของพระสัตถา โดยเกิดความเข้าใจผิดขึ้นตามที่ปรากฏในหนังสือ “ประวัติศาสตร์กัมพูชา” ของเดวิด แชนด์เลอร์ (Chandler, 2003) ที่เข้าใจว่า “พระองค์” คือ “พระสัตถา” ส่วนจารึกพระสัฏฐา เป็นจารึกที่ประดิษฐานอยู่หน้าพระสถูปที่บรรจุพระอัฐิของพระบาทสมเด็จพระมหินธราชาธิราชพระสัฏฐา หรือพระเชษฐา ที่ประทับอยู่ ณ เมืองศรีสุนทร หรือ นักพระราม พระบัณฑูร ซึ่งทรงเป็นพระปิตุลาของพระบาทสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชพระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดี พระไชยเชษฐาธิราชได้โปรดให้สร้างเจดีย์บรรจุพระอัฐิของพระปิตุลาทางทิศตะวันตกในเขตสำโรงเชิงเขาพระราชทรัพย์ในปี ค.ศ. 1623 (พ.ศ. 2166)

จากการวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์มุมมองจากจารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร รวมทั้งประวัติศาสตร์และพงศาวดารที่เกี่ยวข้องในเรื่อง ‘ศึกละแวก’” ได้บรรลุตามสมมุติฐานและวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อแล้ว ผู้วิจัยมีความเห็นว่านอกจากจารึก IMA. 2 IMA.3 และหนังสือ “ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา” แล้วก็ยังมีพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ที่ได้บันทึกเรื่องราวอย่างถูกต้อง โดยกล่าวว่า *“พระราชบุตรนั้นก็หนีไปด้วย”* และมีเนื้อความที่กล่าวต่อมาในตอนที่พระราชโองการพระบรมราชาทรงครองราชย์อยู่ที่เมืองศรีสุนทร ความว่า *“ลูกพระเจ้าละแวกซึ่งแตกหนีไปอยู่เมืองล้านช้างนั้น ก็กลับมายังเมืองละแวกคืนแล้ว ให้ประมูลไพร่พลเมืองทั้งปวงเข้ามาตั้งเมืองละแวก ขึ้นเสวยราชสมบัติแทนที่บิดา จึงแต่งดอกไม้เงินทองเครื่องราชบรรณาการให้เข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวายทุกปีมิได้ขาด ครั้นพระเจ้าละแวกองค์นั้นถึงแก่กรรมพิราลัยไปแล้ว ... ขอพระศรีสุพรรณมาธิราชผู้น้องพระเจ้าละแวกก่อนนั้นไปครอบครองแผ่นดินเมืองละแวก”* (Setthakanon, 2016, pp. 204-241) นอกจากนี้ก็ยังมีเอกสารหลักฐานสเปน ชุด The Philippine Islands, 1493-1898 ก็เป็นเอกสารสำคัญเพราะได้บันทึกเหตุการณ์ตามข้อเท็จจริงในเวลานั้นได้อย่างดีเยี่ยมและเอกสารชุดนี้จึงทำให้ผลงานวิจัยครั้งนี้มีความกระจ่างชัดเจนในด้านข้อมูลมากขึ้น

บทสรุปจากงานวิจัย เรื่อง “วิเคราะห์มุมมองจากจารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร รวมทั้งประวัติศาสตร์และพงศาวดารที่เกี่ยวข้องในเรื่อง ‘ศึกละแวก’” ทำให้ได้ข้อเท็จจริงในจุดจบของ “ศึกละแวก” ที่สอดคล้องกับสมมุติฐานและกรอบแนวคิดที่ว่า “พระสัตถามิได้เสด็จหนีไป” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระสัตถาทรงกอปรด้วยขัตติยมานะ พระองค์ทรงมีหน้าที่ในการปกป้องบ้านเมืองในยามมีภัยสงคราม พระองค์ก็ไม่ทรงละทิ้งบ้านเมือง ข้าทหาร และประชาชนของพระองค์ แต่การที่ “พระราชโองการพระบรมราชา” ต้องเสด็จหนีไปก็เพียงเพื่อรักษาเชื้อสายพระราชสกุลวงศ์เท่านั้น

ข้อเสนอแนะ

งานวิจัย เรื่อง “วิเคราะห์มุมมองจากจารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร รวมทั้งประวัติศาสตร์และพงศาวดารที่เกี่ยวข้องในเรื่อง ‘ศึกละแวก’” เป็นเพียงงานวิจัยขั้นพื้นฐานในเรื่อง “ศึกละแวก” เท่านั้น ผู้วิจัยหวังว่างานวิจัยชิ้นนี้จะเป็นประโยชน์ในการศึกษาและสืบค้นต่อไป

References

Chandler, D. P. (2003). ***Prawatsat kamphucha*** [A history of Cambodia] (P. Gothamasan, S. Khantiworapong, & W. Narasuj, Trans). The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Projects. (Original work published 1983)

Phakdeekham, S. (2011). ***Khamen rop thai*** [The battle between Khmer and Thai]. Matichon.

Phakdeekham, S. (2013). ***Khamen samai lang phranakhon*** [Post-Angkor Khmer]. Matichon.

Phakdeekham, S. (2014). ***Yuttha mankha: Sen thang doen thap thai-khamen*** [Yuttha-mankha: Thai-Khmer military march route]. Matichon.

Phakdeekham, S. (2019). ***Prawatsat Ayutthaya chak Phraratchaphongsawadan: Phraratchaphongsawadan Krungsi Ayutthaya chabap plik lae chabap khwamyo*** [The history of Krung Si Ayutthaya period based on the royal chronicle: The royal chronicles of Ayutthaya, both the version of royal Vajirajan library (chabap plik) and the abridged versions]. The Historical Society.

Puckadhikom, C., Sri-Worapoj, B., & Phakdeekham, S. (2001). ***Phra Naresuan ti mueang Lawaek tae mai dai "kha" Phraya Lawaek*** [King Naresuan attacked the city of Lawak, he did not "kill" Phraya Lawak]. Matichon.

Ruangdet-anan (Trans). (2020). ***Ratphongsaodan krung kamphucha*** [Cambodian Royal Chronicles]. Thaiqualitybook.

Setthakanon, P. (2016). ***Phongsawadan Krungsi Ayutthaya chabap phan Chanthanumat (Choem)*** [The Ayutthaya chronicles, Panchanthanumas (Chiem) edition]. Sripanya.

Worasarin, U. (1999). ***Charuek nakhonwat samai lang phranakhon (khoso 1566-khoso 1747)*** [Post-Angkorian inscriptions (1566-1747 A.D.)]. Chone Charoen Press.